

АНОТАЦІЯ

Ель Сафі Б.М.С. Конфлікт на Близькому Сході: політико-культурний та безпековий виміри. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

У роботі представлено аналіз конфлікту на Близькому Сході, як багатовимірного процесу, визначено його основні характеристики, проаналізовано перспективи врегулювання, висвітлено контекст політико-культурного та безпекового виміру.

Близькосхідний регіон залишається конфліктогенною точкою світової політики. Так само, як балканські країни в кінці дев'ятнадцятого – на початку двадцятого століть, маючи великі ресурси і населення, вважалися осередком виникнення глобальної війни між провідними державами, Близькосхідний регіон на теперішній час відіграє ту ж саму роль. Проте варто підкреслити, що структура відносин між державами всередині регіону є унікальною, де зустрічаються елементи середньовічного релігійного світогляду, біполярного протистояння і класичного європейського балансу сил.

На сучасному етапі геополітичного значення набуває протистояння по лінії Саудівська Аравія – Іран, навколо якої відбувається формування «коаліцій участі» з держав регіону та зовнішніх учасників, цілі яких мають антагоністичний характер, що призводить до поглиблення й ще більшого ускладнення конфлікту. Протистояння даних коаліцій відбувається з використанням різних методів впливу – політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних, військових тощо. Таким чином, дане

протистояння має комбінований характер. Це надає підстави для окремих аналітиків (наприклад Дж. С. Мітчелл, В. Бассам, Г. Гос, М. Айюб) визначати близькосхідний конфлікт, як «холодну війну» або «проксі-війну».

Важливими факторами поглиблення конфлікту виступають політико-культурні особливості країн регіону та релігійний фактор, адже наявність суперечностей між християнами, мусульманами та іудеями не сприяє зняттю напруженості в регіоні. Додатковим підсилювачем конфлікту є довготривала суніто-шиїтська конфронтація.

Особлива актуальність розвитку подій близькосхідного конфлікту пов'язана з тим, що в перспективі ситуація в даному регіоні значною мірою визначатиме хід розвитку країн Європи, Центральної Азії, Африки на південь від Сахари, рівень міжнародної політичної та енергетичної безпеки, напрямки та масштаби світових міграційних процесів.

Домінуючу тенденцію в нинішніх обговореннях проблем Близького Сходу як на Заході, так і на Сході можна визначити як песимістичну. Вважається, що регіон вступає в історично тривалий період нестабільності, численних конфліктів, перекроювання державних кордонів, соціальних та економічних потрясінь. Регіон Близького Сходу чекає на серйозні соціально-економічні та політичні потрясіння, причиною чого може стати загострення екологічної ситуації, пов'язане насамперед із виснаженням природних ресурсів, суперництво за які матиме серйозні наслідки у глобальному масштабі.

Наукова новизна та теоретична значущість наукової праці, полягає в тому, що:

уперше:

запропоновано авторську робочу модель аналізу конфлікту на Близькому Сході на сучасному етапі, структурними компонентами якої виступають групи (альянси) з держав (головних учасників протистояння), «третіх» держав, недержавних організацій різного рівня, а динамічним компонентом – специфіка функціонування означених груп. На теперішній

час дана модель представлена в наступному вигляді: «*альянс опору*» включає Іран, Сирію Ірак, Ємен і також недержавних суб'єктів, таких як ХАМАС і Хезболла. Цілі «альянсу опору» пов'язані з протистоянням геополітичного проекту американо-ізраїльського домінування на Близькому Сході, війні проти екстремістських ваххабітських угруповань, які, на думку Ірану, є інструментом американської та ізраїльської політики у близькосхідному регіоні та поширенням шийтського впливу з подальшою реалізацією концепції «експорту ісламської революції». «Альянс опору» певною мірою підтримується Росією та Китаєм; «*альянс контрреволюції*»: до його складу входять країни, які бажають співпрацювати в різних формах стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами та визнають американське лідерство в регіоні. «Альянс контрреволюції» включає в себе Саудівську Аравію, арабські держави, які уклали мир з Ізраїлем (Єгипет, Йорданія, Об'єднані Арабські Емірати), а також, низку країн, які входять до Ради співробітництва держав Перської Затоки. Активність альянсу направлено, в першу чергу, проти Ірану, особливо у напрямі обмеження нейтралізації іранської ядерної програми, а також на поширення сунітського впливу. Дана група підтримується Ізраїлем та США; «*альянс зміни*»: виглядає більш стійким. Його формують Катар та Туреччина. Туреччина переслідує мету посилення власних позицій в регіоні та відповідно, обмеження впливу арабських країн, позаяк розглядає їх як колишні імперські території. Катар знаходиться у ситуативному альянсі з Туреччиною через напружені відносини з КСА та країнами Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ);

доведено, що конфлікт може набувати окремих рис «холодної війни», а іноді відбувається у формі «проксі-війни», що чітко проявилось у трьох важливих подіях останнього часу: війні в Сирії, конфлікту в Ємені та дипломатичній кризі в Катарі 2017 р.;

аргументовано, що у короткостроковій та середньостроковій перспективах рівень напруженості конфлікту на Близькому Сході не буде знижено через наявність, зокрема, наступних факторів, які посилюють

внутрішньорегіональні суперечності: політико-культурних особливостей країн-учасниць, ісламського фактору у формі ісламського фундаменталізму (з ознаками сектантського фанатизму), рівнем військового потенціалу стрижневих країн-учасниць конфлікту (Іран, Ізраїль, Саудівська Аравія) й Туреччини, а також активним втручанням зовнішніх геополітичних гравців (США, Росія, Китай).

уточнено:

що конфлікт за регіональне лідерство на Близькому Сході набув реальної форми після революцій «арабської весни» внаслідок зламу «стабільних» диктатур в Іраку, Лівії, Алжирі тощо;

уявлення про те, що витoki конфлікту мають складне ідеологічне підґрунтя, яке викристалізувалось з філософських ідейно-політичних течій Стародавнього Світу з подальшою концептуальною пролонгацією в «модернові» проекти соціально-політичної реальності;

одержали подальший розвиток:

ідеї та аргументи, що спільний контур міжнародного конфлікту на Близькому Сході формується за рахунок низки конфліктів між окремими країнами регіону і, на теперішній час, категорія «близькосхідний конфлікт» включає в себе не лише арабо-ізраїльський конфлікт, а набуває значно розширеної конотації;

твердження про те, що умови конкуренції серед ісламських блоків все частіше визначаються їхніми стратегічними і доктринальними позиціями помноженими на стан комплексної потужності (потенціалу) кожної держави.

Практичне значення роботи полягає у науково-дослідному обґрунтуванні специфічних характеристик і детермінантів регіонального конфлікту; визначенні показників напруженості тощо.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджені у навчальний процес* факультету психології та соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, зокрема при викладанні наступних курсів: «Політологія», «Соціологія», «Тероризм і безпека в

сучасному світі», «Політика і релігія».

Основні положення роботи й отримані в дисертаційному дослідженні результати можуть бути використані у ході професійної підготовки та підвищення професійної кваліфікації фахівців у галузі політології, соціології та державного управління, доповнити зміст навчальних курсів з політології та суміжних дисциплін.

Ключові слова: міжнародний конфлікт, регіональний конфлікт, регіональна безпека, політична культура, міжнародна безпека, державний потенціал, «Арабська весна», система міжнародних відносин, іслам, ісламський фундаменталізм, баланс сил, суніто-шиїтський конфлікт, «холодна війна», етнополітичний конфлікт, проксі-війна, вахабізм.

SUMMARY

Al Safi B.M.S. The conflict in the Middle East: political, cultural and security dimensions. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 052 Political science. H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The paper presents an analysis of the conflict in the Middle East as a multidimensional process, identifies its main characteristics, analyzes the prospects for settlement, highlights the context of political, cultural and security dimension. The Middle East remains a conflict point in world politics. Just as the Balkan countries in the late nineteenth and early twentieth centuries, with vast resources and populations, were considered the focus of the global war between the leading powers, the Middle East now plays the same role. However, it should be emphasized that the structure of relations between the states within the region is

unique, where there are elements of the medieval religious worldview, bipolar confrontation and the classical European balance of power.

Unresolved issues related to weapons of mass destruction play a special role in destabilizing the region. Concerns about the transformation of the Arabian Peninsula, the Persian Gulf and the Middle East into a nuclear region are growing. The "problem" region could become an arena for proxy wars between major powers.

Against the background of the Iranian revolution of 1979 and its Shiite ideology, the religious (sectarian) factor became a new parameter of political polarization in the Middle East. Sunni ideological activity has grown so much that it has led to the formation of parastatal education, a terrorist nature within the framework of political Islam, in order to establish dominance in the Islamic world, which has become a challenge to the world order. Accordingly, the discrediting of the region, considered one of the main pressing consequences at the global level, the Middle East, in the global public consciousness, is increasingly seen as a zone of violence and terrorism.

The Arab Spring also unleashed the dangerous forces of religious extremism and helped "choose between tyrannical Arab regimes or sectarian and civil wars." As a result, they continue to influence the nature of events and intensify rivalry and conflict in the Middle East.

The scientific novelty and theoretical significance of scientific work is that:

first:

The author's working model of conflict analysis in the Middle East at the present stage is proposed, the structural components of which are groups (alliances) from states (main participants in the confrontation), "third" states, non-governmental organizations of various levels. At present, this model is presented as follows: the "alliance of resistance" includes Iran, Syria, Iraq, Yemen and also non-state actors such as Hamas and Hezbollah. The goals of the Resistance Alliance are to oppose the geopolitical project of US-Israeli domination in the Middle East, the war against extremist Wahhabi groups, which Iran considers to be an instrument of

US and Israeli policy in the Middle East, and the spread of Shiite influence. export of the Islamic revolution ". The Resistance Alliance is to some extent supported by Russia and China; "Counter-Revolutionary Alliance": It includes countries that want to cooperate in various forms of strategic partnership with the United States and recognize American leadership in the region. The "Alliance of Counter-Revolution" includes Saudi Arabia, the Arab states that have made peace with Israel (Egypt, Jordan, the United Arab Emirates), as well as a number of countries that are members of the Gulf Cooperation Council. The alliance's activities are directed primarily against Iran, especially in the direction of limiting neutralizing Iran's nuclear program, as well as the spread of Sunni influence. This group is supported by Israel and the United States; "Alliance of change": looks more stable. It is formed by Qatar and Turkey. Turkey seeks to strengthen its position in the region and, accordingly, to limit the influence of Arab countries, as it considers them as former imperial territories. Qatar is in a situational alliance with Turkey due to strained relations with the KSA and the RSDLP countries;

it has been shown that the conflict can take on certain features of the Cold War, and sometimes takes the form of a proxy war, which has been clearly reflected in three important recent events: the Syrian war, the Yemen conflict and the 2017 diplomatic crisis in Qatar;

it is argued that in the short and medium term the level of conflict in the Middle East will not be reduced due to the presence of, inter alia, the following factors that exacerbate intra-regional contradictions: political and cultural characteristics of member states, Islamic factor in the form of Islamic fundamentalism , the level of state potential (mobilization potential) of the core member states of the conflict (Iran, Israel, Saudi Arabia) and Turkey, as well as the active intervention of foreign geopolitical players (USA, Russia, China).

specified:

that the conflict for regional leadership in the Middle East took shape after the Arab Spring revolutions as a result of the break-up of "stable" dictatorships in Iraq, Libya, Algeria, etc .;

the idea that the origins of the conflict have a complex ideological basis, which crystallized from the philosophical ideological and political currents of the Ancient World with the subsequent conceptual extension in the "modern" projects of socio-political reality;

received further development:

ideas and arguments that the common outline of the international conflict in the Middle East is formed by a series of conflicts between individual countries in the region and, at present, the category of "Middle East conflict" includes not only the Arab-Israeli conflict but a much broader connotation;

the assertion that the conditions of competition among Islamic blocs are increasingly determined by their strategic and doctrinal positions multiplied by the state of the complex capacity (potential) of each state.

The practical significance of the work lies in the research substantiation of specific characteristics and determinants of regional conflict; determination of tension indicators, etc.

The results of the dissertation research are introduced into the educational process of the Faculty of Psychology and Sociology of the Kharkiv National Pedagogical University named after GS Frying pans, in particular when teaching the following courses: "Political Science", "Sociology", "Terrorism and Security in the Modern World", "Politics and Religion".

The main provisions of the work and the results obtained in the dissertation research can be used in the training and retraining of specialists in political science, sociology and public administration, to supplement the content of training courses in political science and related disciplines.

Key words: international conflict, regional conflict, regional security, political culture, international security, state potential, Arab Spring, system of international relations, Islam, Islamic fundamentalism, balance of power, Sunni-Shiite conflict, Cold War, ethno-political conflict , proxy war, Wahhabism.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дослідження

1. Ель Сафі Б.М.С. Фактори виникнення катарської кризи у контексті анти-іранських настроїв. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків. 2018. Вип. 2(16). С. 78–88.
2. Ель Сафі Б.М.С. Єменський конфлікт в рамках «холодної війни» на Близькому Сході: геополітичний аспект. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків. 2019. Вип. 1 (17). С.16–27.
3. Ель Сафі Б.М.С. Політичні партії в Іраку: етапи становлення та ідеологічні відмінності. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків. 2020. Вип. 2 (18). С. 4–15.
4. Bayan Al Safi. The religious factor in the middle east: political and security context. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2021 (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 02 (30). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/224.html> (accessed 30 March 2021).
5. Al Safi B.M.S. Contemporary socio-political trends in the Kingdom of Saudi Arabia. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2020. Вип. 3-4, С. 181-184.
6. Al Safi B.M.S. Shiite Geopolitics Contemporary Shiite Geopolitical Theories and Terms. *International Journal of Scientific Research and Management (IJSRM)*. Vol. 08. Iss. 08. 2020. Article Date Published: 11 August 2020. P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.18535/ijssrm/v8i08.ps01> URL: www.ijssrm.in.
7. Al Safi B.M.S. The regional counter-blocs strategy in the context of the Middle East Second Cold War. *International Journal of Scientific Research and*

Наукові праці апробаційного характеру

8. Al Safi B.M.S. The important impediments against freedom in political science teaching. *Наука та освіта у дослідженнях молодих вчених: мат-ли I Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Харків. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 22 квітня 2018. Харків, 2018. С. 15-17.

9. Эль Сафи Баян. Термин «Ближний Восток» и изменение его содержания в контексте разных событий в международных отношениях. *Сучасний рух науки: тези доп. VII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, м. Дніпро. 6-7 червня 2019 р. Дніпро, 2019. С. 544-547.

10. Bayan Al Safi. Globalization Challenges in the Arab World. *Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах: мат-ли X міжнародної науково-практичної конференції*, м. Харків. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. 11 жовтня 2019. Харків, 2019. С. 14-19.

11. Эль Сафі Б.М.С. Трансформация концепции «Холодной войны» в условиях второй холодной войны на Ближнем Востоке. *Креативная модернизация и трансформация современного общества: мат-ли міжнародної науково-практичної конференції*. м. Харків. 28 квітня 2021 р. Харків, 2021. Креативний простір. №3. С. 84-87. URL: <https://www.newroute.org.ua/vrcpr/>